"BAŞKASININ KÖTÜLÜĞÜNÜ İSTEMEK": SESSİZLİĞİN ÇEKİCİLİĞİ ÜSTÜNE DAĞINIK DÜŞÜNCELER

Murat Güzel

I

Sympatia malevolens... İspanya'dan Hollanda'ya sürgün edilmiş Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen ve katı bir Yahudi eğitiminden geçirilen, fakat daha sonra benimsediği felsefi düşünceler yüzünden Yahudilikten aforoz edilen Benedict (Baruch) de Spinoza'nın meşhur *Ethica*sında söz konusu ettiği bu "başkasının kötülüğünü isteme" duygusu, her insanda eş ölçüde bulunan normal bir ahlak tavrını mı yansıtır? Ya da *intikam* arayışlarını adalet duygusu olarak yüceltmeye çabalayanları eleştiren Nietzsche'ye uyarak soralım: Adalet arayışı; salt başkalarının kötülüğünü istemek, insanın bir zamanlar kendisine zarar verdiğini düşündüğü muarızlarına karşı geliştirdiği tepkisel duyguların, bu "oh olsun!"cu *hınc*ın, o ünlü "alacağı olsun"cu içerlemelerin tatmin bulduğu, intikamcı ruhun böylelikle düşmanlarından bütün alacaklarını tahsil ettiği bir süreç midir? Adalet ve adil olmak her zaman olumlu bir tavır değil midir yani? İnsan doğasına adalet ve kötülükten (zulmden) ne kadar pay düşmüştür? Ya da varolan adalet ve kötülükten bir pay alacak evrensel bir "insan doğası" var mıdır?

İsrail'in Filistin kentlerine yönelttiği o galiz şiddetin yoğunlaştığı günlerde, Türkiye'deki bazı gazetelerde ve medya kuruluşlarında bazı aklı evvellerden (aklı evvellik, kısmen ahmaklık kısmen de aptallıktır. Ahmak olmayı becerememeyen aklı evveller aptal olurlar da denebilir) Birinci Dünya Savaşı sırasında

Arapların Osmanlı devletini ve Osmanlı ordusunu (yani bu akl-ı evvellerin cümlelerinin öznesini teşkil eden "biz"i) "arkadan vurdukları" teranelerini dinlemek zorunda bırakılışımız bize verilmeye çalışılan ne tür bir cezaydı acaba? (Gerçekçi bir "terane" miydi bu? Bundan kuşku duymak için yeterli tarih bilgisine ve tarihsel sağduyuya sahibiz çok şükür: Milliyetçi olmak ne zaman arkadan vurmayla, kalleşlikle özdeşleştirilmiş, en azından ilişkili olarak düşünülmüş, ne zaman patolojik bir yüceleştirilmeye tabi tutulmamış ki bu ülkede? Milliyetçi olmanın, Arap, Kürt ya da Türk milliyetçisi olmanın asimetrik güç ilişkileri dışında, diyeceğim "siyaset" haricinde başvurulacak ahlaki herhangi bir meşrulaştırımı ve *priority*'si var mıdır? İttihat ve Terakki kadrolarının 1908 seçimlerinde Osmanlı devletindeki Arap nüfusun yoğun yaşadığı bölgelerde, sözgelimi Suriye'de Türk milliyetçiliği propagandası yaptıkları hatırlanırsa bu kuşku yerli yerinde bir kuşku olarak anlaşılabilir pekala. Yine Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin cephesinde İngilizlerin istihbarat ve casusluk için kullandığı ajanların ekseriyetle Yahudi oluşları bize bir şey anlatmaz mı? Elbette bütün bu hatırlatmalar resmi tarihe *karşı* bir tarihi öncelemeye matuf değildir. Aksine bu tür hatırlatmalar bize her türlü tarihin sonuçta bugünün güç ilişkilerinden bağımsız düşünülemeyecek bir unutma ve hatırlama diyalektiğine tabi kılındığını vurgulama fırsatı verir). Bir de bu teraneleri üretenler açısından durumu değerlendirmek gerekmez mi? Gerçekten inanıyorlar mı bunlara? Ne tür bir vicdan rahatlığıdır bu, ne tür bir kayıtsızlık? Yine, sanırım, yanlış bir kelime kullandık. Bu bir kayıtsızlık değil, aksine bir görmezden gelmedir, bir aşağılama, bayağılaştırma...

Yine Spinoza'ya dönersek, görmezden gelmenin, aşağılamanın (*contemptus*) ikircikli yapısını fark ederiz: Aşağılama duygulanımında ruh aşağıladığı nesne, kişi ya da durum sebebiyle bir yarılmaya tabi olur. Bu nesnede, kişide ya da durumda değer verecek herhangi bir şey bulamaz bir türlü, ama yine de onlarda bu ruhu rahatsız eden "bir şeyler" vardır. Belki de bir yabancılık, bir tuhaflık, bir fazlalık. "Öteki" zaten hep bu yabancılığı, bu tuhaflığı, bu fazlalığı (kısaca Aynı'ya indirgenemez bir "fark"ı ve farklılığı) taşıyan değil midir? Onları değersizleştirerek kendini değerli ve yüce kılma ya da kendinde varolduğunu zannettiği bu değeri ve yüceliği koruma güdülenimine kapılır insan. Bir nesnenin, bir kişinin ya da durumun aşağılanması, sadece o nesneyi, kişiyi, durumu aşağılayanın yüceliğine, bu yüceliğin sahte bir ön kabulüne delalet etmez gerçi, aynı zamanda ona hak etmediği ve kategorik olarak hiçbir zaman da tam anlamda hak edemeyeceğini fark ettiği bir gönül rahatlığı sağlar. Ötekini aşağılama zaten bu gönül rahatlığını sürdürebilme gayretlerinin geri kazanılmış bir ürünüdür. Aşağılama, Aynı'nın kendi ayniyetini temellük ve tasdik etmesidir. Oysa ayniyetin temellük ve tasdik edilmek zorunda kalınışı bir paradoksu taşır her zaman: fark üzerinden kendine dönen bir ayniyet kurgusu Hegel'in Kavram'ının emperyalizmini hatırlatıyor görünse de Aynı'nın ayniyetini temellük

ve tasdiki diyalektik olmaktan çok diyalektik ötesi ve paradoksaldır. Hegelci Kendinde'liğin Kendi-içinliğe diyalektik dönüşümünün tasvirine benzer bir diyalektik açıklama modeli aşağılamanın kavramsal ekonomisindeki o "kozmolojik" kayıp maddeyi açıklamakta sürekli zora düşer. Öteki, Aynı'nın kozmolojik çevriminin dışına bir türlü püskürtülemez; çünkü, Öteki Aynı'ya, Aynı'nın bütün o saltık belirlemelerine ve görünümlerine *içkin*dir. Aşağılamada form maddesinin üzerine göçmüş, yücelik ve asalet taslayan ruh ile değersiz kılınmaya çalışılan "nesne" aynı tözden olduklarını bize duyurmuşlardır- ya da töz ilişkiseldir, yani "ilişki" ruha asalet *verirken* "nesne"yi değersiz kılar. Aşağılama ilişkisi paradoksal olarak ilişkisizliğin yüceltilişidir. İlişkisizlik ise *a priori* ilişki kuramayan bir özne ve kendisiyle ilişki kurulamayacak bir nesne gerektirir. Daha farklı bir deyişle ilişkisizlik farklı türden bir ilişki kurma biçimidir.

Öyleyse şunu soralım: Ötekini aşağılamanın sonucunda, *gene ötekinin varlığı sayesinde*, hak edilmemiş ve hak edilmediğinin farkına varılmış bir gönül rahatlığına *gönül indirmenin* kendisinde bir aşağılanma yok mudur? Aşağılayan, bu yüzden, kendini aşağılar her zaman.; kendi eğreti konumunu, kendi hak etmemişliğini, kendi kötücüllüğünü, değersizliğini, kendi yabancılığını, kendi tuhaflığını, kendi fazlalık ya da eksikliğini; dahası kendi *ötekiliğini*, kendi ilişkis(izliğ)ini, kendi *kendi(sizliği)ni*... Değer veremeyişte deneyimlenen böyle bir "kendini değersiz bulma" duygusu yok mudur? Ötekinde gözlemlenen "farklılık" hiç Aynı'ya, Temiz'e sirayet etmez, bulaşmaz mı? Aynı, *saf-bir-aynı* mıdır her zaman? Öteki, saf bir öteki mi?

Sözgelimi farklı farklı milliyetçiliklerin hepsinde gözlemlediğimiz "öz-ügür"leştirmeye yönelik temrinlerin bu "öz"ün olmayan pir-u-paklığını kazanmaya yönelişi tesadüfi midir? Bir noktadan sonra saflığa, el değmemişliğe, sahihliğe yapılan bütün o vurgular bu saflığın, el değmemişliğin, sahihliğin "kirlendiği" bir dönemeçte ortaya çıkmaz mı? Sahihliğin belirlenmesine yapılan bütün o çağrılar nihayetinde sahih-olmayanın belirlendiği bir kavramsal ekonomiye varmaz mı? Elbette bu kavramsal ekonomiyi yöneten temel ilkenin diyalektik olmaktan çok post-diyalektik ve asimetrik bir güç ilişkisi olduğunu yine sarahaten belir(t/le)mek gerekir.

II

"Şu an görebildiğim kadarıyla Siyonist düşünce, bütün mistisizmi ya da yanlış Mesihçiliği bir yana siyasi bir düşünce olmakla beraber kendi etik meşrulaştırımına sahiptir. Siyonizm kendisini, yüzyıllardan bu yana dünyanın farklı yerlerinde cezadan muaf bir şekilde Yahudi kanı dökülmesini, Yahudilik durumunu belirleyen keyfiliği sona erdirecek bir yol ve politik çözüm olarak ifade ettiği müddetçe kendi etik meşrulaştırımına sahiptir. Bu çözüm tamamen soyut olmayan koşullarda, yani herhangi bir yerde değil, Yahudi çoğunluğun oluşturduğu bir politik bütünlüğün varlığı olarak özetlenebilir. Bana göre Siyonizm'in

özü budur ve bu, silahları olan, caydırıcı ve gerekirse koruyucu olabilen bir orduya sahip, kelimenin bütün anlamlarıyla Devleti gösterir."[1] İsrail devletinin ahlakiliğini savunurken sarf eder bütün bu sözleri Emmanuel Levinas, "ötekinin ve ötekiliğin filozofu", yirminci yüzyılda etiği metafiziğe önceleyerek önemli bir çığır açtığı iddia edilen Yahudi. Siyonizmin etik meşrulaştırımını başka "herhangi bir yerde değil", "tamamen soyut olmayan koşullarda", tamamen tarihsel bir bağlamda, tamamen burada ve şimdide, tamamen mevcudiyette, varolduğu haliyle bir politik bütünde, bu "politik bütünün varlığında", Devlet'te arayan bir bakıştır bu. *Totality and Infinity*'de Heidegger'e yönelttiği eleştirilerin bir benzerini Levinas'a gerisin geri iade etmenin önünde ne tür bir etik engel olabilir ki? "Yahudilik durumunu belirleyen keyfiliği" sona erdirme istemi, salt bir istem midir? İsrail devletinin varlığında gözlemlediğimiz bütün o *de facto* keyfilik, bir keyfiliğin sona erdirilişinin başka bir keyfilikle mümkün olduğunu göstermez mi bize? Nerede durur bu keyfilik zincirleri içinde etikin mutlaklığı? Siyasal keyfiliğe, siyasetin keyfiliğine karşı etik nasıl bir mutlaklık ölçütü sunabilir, siyasal bütünün keyfi varlığını nasıl haklı çıkarabilir? "Siyonist düşünce ... siyasi bir düşünce olmakla beraber kendi etik meşrulaştırımına sahip" midir?

Nihai etik meşrulaştırımı "dünyanın farklı yerlerinde cezadan muaf bir şekilde Yahudi kanı dökülmesi" olan bir İsrail devletinin cezalandırıcı/intikamcı bir ahlak (moral) anlayışıyla meşrulaştırılabilmesi mümkün müdür? Bu soru, günümüz siyasallığının, kanaatimce yegane sorusudur. Eğer siyasallığı önceleyen, etiki önceleyen bir şiddet nosyonu savunulabilirse İsrail devleti, yani Siyonizm'in özü savunulabilir. Ama, hayır, felsefi düşünce içinde böyle bir amacı yok Levinas'ın. O sürekli ilk felsefe olarak etikin öncelliği üzerinde ısrar edecektir. Bu ise onun *aporia*sıdır, felsefesi ile siyasal düşüncesi arasındaki bu muazzam boşluk- siyasal her düşüncenin paradoksal yapısında fark ettiğimiz bir şey: adalet, intikamdan türeyen bir şey midir; yoksa adil olanı belirleyen Yasa mıdır? Adalet nihai, herkes için geçerli bir meşruiyete sahip midir? Yahudi *tora*hına göre İsrail'in şiddeti meşrudur; peki, -bir kez daha Levinas'ın kavramlarıyla konuşalım- Mutlak Öteki'nin Yasası, o Mutlak Yasa ne olacak?

III

"Onlar bu zulmü hak ediyorlar, çünkü bizi arkadan vurdular, çünkü ettiklerini buluyorlar, çünkü rüzgar eken fırtına biçer"... Nedir bu? Nietzsche'nin her tarihsel dönemde mutlaka tekrarlandığını ileri sürdüğü o meş'um "tarihöncesi"ni hatırlatmaz mı bize bu sözler? Türk-Arap ilişkilerinin tarihöncesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihöncesi, adaletin tarihöncesi, zulmün tarihöncesi, terö-

1 Finkielkraut ve Levinas, Etik ve Siyaset (söyleşi, Shlomo Molko, Çev. Cemalettin Haşimi), *tezkire*, No: 20.

rün tarihöncesi, İsrail'in tarihöncesi, ahlakın tarihöncesi, uluslar arası ilişkilerin tarihöncesi, "Türkiye'nin çıkarlarıyla Müslümanların çıkarlarının özdeşliğinin" tarihöncesi... Bütün bu "tarihsel" tarihöncesi düşüncelerini tarihin sonuna gelindiğinin iddia edildiği bir dönemde nedir alttan alta birleştiren, onları bir arada düşünmemize imkan tanıyan ya da tam tersi allak bullak eden "şey"? Bir türlü sona erdirilemeyen bir tarihin öncesini düşünmenin ne anlamı olabilir ki? (Şey? Tarih de bir "şey" mi? Bütün ironisiyle bu soru tarihi fetişleştirenlere karşı bizi korur mu? Tarihi fetişleştirenlere karşı koymanın yolu, eğer tarihi değersizleştirmekten geçiyorsa, yani tarihin ve tarihsel eylemlerin *kendinde* bir anlamları yoksa, bu yol farklı bir biçimde de olsa tarihi yeniden fetişleştirmeye götürmez mi bizi?).Tarih, birbirini destekleyici, tamamlayıcı, pekiştirici ya da tam tersi köstekleyici, engelleyici yahut da birbiriyle alakasız bir sürü süreci ihtiva eden bir süreçler çoğulluğu; bütün bu tikel hadise, süreçler içinde *yeni* bir tikel hadise ya da süreç veya daha iyi bir deyimle bir öte/üst süreç midir? Belki Heidegger bu soruları şöyle sormayı tercih edecekti: Tarihin özü tarihsel midir?

Oysa Nietzsche, tarihöncesini bitmiş bir süreç olarak görmez. Tarihöncesi, O'na göre, zaten bütün çağlarda bulunur ya da ortaya çıkabilir. Bu biçimiyle tarihöncesi tarihdışıdan neş'et eder ve yine onda silinip gider. Tarihdışının tarihsel olanda bu sürekli görünüp kaybolmalarının *tarihsel* bir mantığı var mıdır? Tarihdışı, *tarihsel* midir? Tarihdışı, tarihin kendine kötü davranma iradesi, tarihin diğergamlığı olarak görülebilir mi? Tarih, nerede diğergamdır, özgecidir? Tarihin ve tarihdışının bir ahlakı/ethosu var mıdır? Neticeten tarih(dışı) herhangi birine (sözgelimi bize!) bir merhamet borçlu diyebilir miyiz? Tarih(dışı), hiç borçlanmış mıdır acep? Ya da biz mi borçluyuz tarihe ve tarihdışına, onun öncesine ve sonrasına?

IV

Onlar bu zulmü hak ediyorlar... Biz bu zulmü hak ediyoruz...

Bu iki cümlede sadece ahlaken değil semptomatik olarak da aksayan, yanlış giden bir şeyler var. Filistinlileri, giderek -başta Afganistan'da olmak üzere- bütün dünya Müslümanlarını "rehin almış" ya da almaya çabalayan bir dünya düzensizliği içinde eğer birileri hâlâ onları suçlamayı itiyat haline getirmişlerse problem çok köklü bir biçime bürünmüş demek değil midir? Müslümanların dünya savaş lordlarına bir "borç"ları mı var ki bu borcun karşılığı olarak onlardan fidye ödeme talebinde bulunuluyor? Dünyanın farklı yerlerinde cezadan muaf bir biçimde Müslüman kanı dökülmesini, bugün Müslümanların durumunu belirleyen keyfiliği giderecek bir politik bütün var mı? Böyle bir bütün gösterilebilir olsa bile nedir onun nihai ahlaki meşrulaştırımı?

Bu soruların bir cevabı var mı, günlerce büründüğümüz o uğursuz ve kahredici sessizlikten başka?